

Передмова

Головною темою досліджень, які я тут оприлюднюю, є фундаментальна структура та спосіб існування літературного твору, особливо літературно-художнього твору. Їхня мета передовсім полягає у тому, щоб окреслити його специфічну будову, і звільнити розуміння літературно-художнього твору від різних не зовсім зрозумілих місць, які виникали, з одного боку, в дотеперішніх способах бачення, з іншого – внаслідок досить ще потужних тенденцій психологізму, як наслідок зважання на загальну теорію мистецтва й художнього твору загалом. Дотеперішні способи бачення я доволі вичерпно висвітлюю в першій частині цієї книжки, тому обмежуся тут тільки посиланням. Однак стосовно останніх підходів треба зауважити, що від часів Лессінґа (Lessing) дослідники вагалися між двома протилежними підходами. Літературний твір, а особливо літературно-художній твір, розглядали або в надто близькій спорідненості зі «споглядальними видами мистецтва» (насамперед із малярством), або¹ – керуючись першим імпульсом, поданим Лессінґом як, наприклад Т. А. Меєр (Th. A. Meyer) – намагалися надто гостро наголосити на суто мовному елементі літературного твору, заперечуючи наочні елементи літературно-художнього твору. Обидві ці крайності виникли, на мою гадку, з того, що літературний твір завжди вважали за одношарову формацію, коли він, фактично, складається з багатьох гетерогенних шарів, і що завжди зважали тільки на деякі, а в різних теоріях щоразу на інші елементи твору,

¹ Пор.: Ювілейний збірник для Е. Гуссерля, с. 159–190. (Festschrift für E. Husserl, S. 159–190.)

які тлумачили як єдино конститутивні чинники. З огляду на те, що у своїх підходах я намагаюся наголосити на багатозаровій будові літературного твору і пов'язаній із нею поліфонії як на чомусь для нього вельми істотному, і в результаті цього зважаю на всі наявні в ньому елементи, то моє бачення є проміжним поміж обома сторонами, які беруть участь у суперечці. Щоб уникнути непотрібного розширення цієї і так уже надто великої книжки, а також, щоб сприяти концентрації уваги читача на предметі дослідження, я відмовився від вичерпного прив'язування до наявних теорій. Результатом такого прив'язування зазвичай є те, що читач налаштовується спершу на вже наявні понятійні схеми, чим суттєво утруднюється прозоре розпізнавання справжнього стану справ.

Оскільки, однак, головною темою моїх досліджень є літературний твір, а саме літературно-художній твір, то остаточні мотиви, які спонукали мене до опрацювання цієї теми, мають загалом філософську природу й виходять далеко за межі цієї специфічної теми. Вони тісно пов'язані з проблемою «ідеалізм – реалізм», якою я займаюся багато років. Як я намагався показати у «Заувагах до проблеми ідеалізм – реалізм»¹, суперечка поміж так званим «реалізмом» та «ідеалізмом» таїть у собі різні групи дуже заплутаних питань, які, перш ніж приступити до головної, метафізичної проблеми, потрібно окреслити й опрацювати нарізно, кожне для себе зокрема. Саме тому існує багато шляхів, які потрібно пройти, готуючись до розв'язання цього основного питання. Один із них пов'язаний зі спробою так званого трансцендентального ідеалізму Едмунда Гуссерля (Edmund Husserl), який намагався розуміти реальний світ і його елементи як чисто інтенційні предметності, підґрунтя буття і призначення яких міститься в глибинах чистої свідомості, яка їх формує. Для того, щоб зайняти якусь позицію щодо теорії, витвореної Е. Гуссерлем з особливою точністю й урахуванням надзвичайно важливих і важко доступних станів речей, треба, поміж іншим, указати на сутнісну структуру й спосіб існування чисто інтенційного предмета, бо лише тоді стане зрозуміло, чи можуть реальні предметності мати за своєю

¹ Пор.: Ювілейний збірник для Е. Гуссерля, с. 159–190. (Festschrift für E. Husserl, S. 159–190.)

суттю таку ж структуру і такий же спосіб існування. З цією метою я шукав предмет, чиста інтенційність якого була б поза будь-яким сумнівом, і на якому можна було б вивчати істотні структури та спосіб існування чисто інтенційного предмета без потрапляння під вплив сутестій, які з'являються в результаті споглядання реальних предметностей. Отож, саме літературний твір видався мені таким об'єктом досліджень, який особливо надається для цього наміру. Однак, як тільки я зайнявся ним ближче, переді мною відкрилися специфічні літературознавчі проблеми, результатом опрацювання яких у зв'язку зі щойно вказаними основними тенденціями стала ця книжка. Оскільки під час написання її я керувався надто різними мотивами, то окремі питання мушу опрацювати дещо ґрунтовніше, ніж би цього вимагала книжка, яка займалася б єдино філософським підґрунтям теорії літературного твору. З іншого боку, саме результатом розмаїття витворів, які належать до його будови, стала низка підходів, які неминуче потрібні для дослідження цієї проблеми, маючи водночас вагоме значення і для інших філософських дисциплін. Так, наприклад, дослідження, проведені в п'ятому розділі, роблять внесок до логіки та її нових течій, роздуми про стани речей і предметності, представлені в літературному творі, намагаються розвинути деякі формально-онтологічні проблеми, дослідження про способи існування представлених предметів важливі для загальної екзистенційної онтології. Для того, щоб не наражати на небезпеку розчленування єдності книжки, я уникнув обговорення дуже важливих висновків, які випливають із результатів проведених тут досліджень, і проблеми «ідеалізм – реалізм», та інших філософських проблем.

Ця книжка написана взимку 1927–1928 року під час відпустки для наукових досліджень. Готування інших термінових публікацій, а також надзвичайно тяжкі умови праці спричинили те, що остаточне редагування тексту до друку тривало ще повні два роки й на цей час затримало появу книжки. Унаслідок цього деякі результати, яких я досягнув власною працею, тимчасом опублікували інші автори у своїх творах. Це стосується передусім деяких розробок у п'ятому розділі цієї книжки та твору Едмунда Гуссерля «Формальна і трансцендентальна логіка». Близька спорідненість деяких резуль-

татів мого аналізу з висновками мого вельмишановного вчителя викликала у мене при читанні його нового твору особливу радість. Водночас зіставлення обох текстів показало, що поряд із багатьма точками дотику існують також далекосяжні відмінності, можливо, навіть у місцях, найважливіших для мене. Саме тому я не міг апелювати до цього твору, тільки додатково цитуючи його. Отож, я віддав текст своєї праці до друку без жодних змін і хочу тут лише вказати на пункти, де містяться спорідненості й відмінності з Гуссерлем, з надією присвятити в майбутньому окрему публікацію новому, такому значущому творові мого вельмишановного вчителя.

Висновки, які я зробив, у тому співзвучні з думками Гуссерля, висловленими у «Формальній і трансцендентальній логіці», що значення слів, речення й вищі одиниці сенсу є витворами, які виходять із суб'єктивних операцій свідомості. Отож, вони в жодному разі не є ідеальними предметностями в тому сенсі, як їх окреслив Гуссерль у «Логічних дослідженнях». Однак, якщо Гуссерль у більшості місць своєї «Логіки» зберігає термін «ідеальний» («ideal») і лише деколи в дужках додає слово «ірреальний» («irreal»), я зовсім відмовляюся від цього терміна й намагаюся чітко протиставляти ці витвори ідеальним предметностям у вузькому сенсі. У цьому виявляється перша істотна відмінність: Гуссерль вважає тепер усі предметності, які раніше вважав за ідеальні – у традиційному сенсі – за інтенційні витвори особливого виду, і в цей спосіб досягає універсального розширення трансцендентального ідеалізму; я, натомість, і досі зберігаю чинною строгу ідеальність різноманітних ідеальних предметностей (ідеальних понять, ідеальних індивідуальних предметів, ідей і сутностей) і навіть бачу в ідеальних поняттях онтичний фундамент значень слів, уможливлений їхньою інтерсуб'єктивною ідентичністю і буттєво-гетерономічним способом існування. Нове розуміння логічних витворів впливає в Гуссерля передовсім із феноменологічних досліджень і загальних трансцендентально-ідеалістичних мотивів, натомість мої думки зорієнтовані онтологічно і я намагаюся показати на самих логічних витворах низку фактів, які унеможливають їхнє ідеальне існування у строгому сенсі і вказують водночас на походження їхнього буття зі суб'єктивних операцій. І лише згодом я намагаюся подати деякий дотичний до

цього феноменологічний аналіз. Заразом я втримуюся у своїй книжці від будь-якого судження стосовно трансцendentально-ідеалістичної позиції, а надто ідеалістичного розуміння реального світу. Однак моя книжка містить низку поодиноких висновків, які – якщо вони правдиві – могли б заперечувати таке розуміння. Це стосується, наприклад, своєрідної двосторонньої структури чисто інтенційних предметностей, місць невизначеності, які трапляються у їхніх місцях, а також їхньої онтичної гетерономії.

Стосовно окремих аспектів, які стосуються згаданої спорідненості з «Логікою» Гуссерля, то, напевно, буде достатньо, якщо зі своїх висновків, споріднених з відповідними твердженнями Гуссерля, я відзначу такі: 1) окреслення суб'єктивної операції творення речення та розрізнення поміж суто розповідним реченням і судженням; 2) розрізнення між матеріальним і формальним змістом номінального значення слова та протиставлення повного значення ізольованого слова і синтаксичних моментів, яких набуває значення слова в реченні; 3) аналіз формування чисто інтенційної предметності у множинності пов'язаних поміж собою речень. І, наостанок, кілька разів трапляється, що деякі твердження чи проблеми, на які Гуссерль вказує лише побіжно, бо не може займатися ними ближче з огляду на контекст своїх досліджень, я вичерпно аналізую задля своєї мети. Це стосується, наприклад, мого розгляду способу існування предметностей, представлених у літературному творі, тоді як Гуссерль лише двічі зауважує, що «також і фікційні витвори мають свій спосіб існування» («auch die Fiktionen ihre Seinsart haben» – I, с. 149 і 226). На с. 23 свого твору Гуссерль ставить «незручне запитання»: «Яким чином суб'єктивність може продукувати сама в собі витвори винятково із джерел своєї спонтанності, які можна вважати ідеальними об'єктами ідеального “світу”?». І далі (як запитання нового ступеня): «Як ці ідеальності можуть набути пов'язаного з часом і простором тут-буття у світі культури, який, усе-таки, треба вважати за реальний – як такий, що міститься у просторово-часовому універсумі, – тут-буття у формі історичної часовості, як це відбувається з теоріями й науками?». Ці «незручні запитання», надто друге, стали для мене вихідним пунктом моїх міркувань про літературний твір. Саме в результаті цього виникла думка, що такі

виствори треба вилучити не тільки зі сфери ідеальностей у строгому сенсі, а й з реального світу. Чи вдалося мені обґрунтувати це, нехай вирішить сам читач, ознайомившись з моєю працею.

Усі ці зауваги мають полегшити читачам орієнтацію у зв'язках, які існують поміж моєю книжкою та «Формальною і трансцендентальною логікою» Гуссерля. Якщо я змушений при цьому вказувати на деякі розбіжності з думками мого вельмишановного вчителя, то я ні на мить не забуваю, скільки йому завдячую. Сьогодні, після дванадцяти років самостійної праці, я знаю краще, ніж будь-коли, наскільки Едмунд Гуссерль перевершує нас усіх своїми глибокими думками й охопленням неосяжних горизонтів. Якщо нам вдасться віднайти щось із того, що не потрапило до його уваги, то цим ми завдячуємо насамперед великій допомозі, яку надав нам Гуссерль своєю невтомною дослідницькою працею.

Наприкінці я висловлюю найбільшу й найтеплішу подяку тим, хто допомагав мені в підготовці цієї книжки: цінною порадою й критикою підтримували мене професори Юліус Кляйнер (Julius Kleiner) і Зигмунд Лемпівський (Zygmund Lempicki). З доктором В. Ауербахом (W. Auerbach), який допомагав мені переглядати коректуру та доктором М. Кокосинською (M. Kokoszyńska) я мав дискусії щодо окремих розділів і висловлюю їм подяку за деякі влучні зауваги. Доктор Едіт Штайн (Edith Stein) зробила ласку взяти на себе великі клопоти мовної коректури тексту, чим надала мені цінну дружню послугу.

Особливу подяку висловлюю Максу Німеєрові (Max Niemeyer), який, попри загальну кризу, наважився взяти до свого видавництва мою книжку й піклувався про те, щоб надати їй якнайкращого оформлення.

Львів, жовтень 1930 року

Автор